

Waldemar Rakocy

"The Introduction to Luke-Acts", Fearghus O'Fearghail, Roma 1991 : [recenzja]

Collectanea Theologica 64/4, 164-166

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pisemnego utrwalenia, które zawsze nosi na sobie piętno autora. Nie jest prawdą jak uważają niektórzy, że Łukasz przy opracowywaniu źródeł mógł postępować z całkowitą swobodą. W takim przypadku jego dzieło nie byłoby wiernym przekazem tradycji. Spisana tradycja mogła być w dalszym ciągu poddawana przeróbkom mającym na celu jej udoskonalenie.

Autorka podsumowując swe rozważania, stwierdza, że każdy literacki tekst musi być interpretowany w kontekście społecznym. Konwencja literacka tworzy swój własny język a to zakłada odbiorcę, który podziela z autorem ten sam poziom zrozumienia jako podstawę komunikacji. W takim wypadku odbiorca nie powinien być zawiedziony narracją, która następuje po prologu, gdyż jest to w ramach przyjętej konwencji literackiej naukowej tradycji grecko-rzymskiego piśmiennictwa. Książka L. A l e x a n d e r jest rzetelnym studium prologów wywodzących się z dwóch tradycji, historycznej i naukowej, i ich konfrontacją z prologami Łukasza. Z tej konfrontacji wynika, że prologi Łukasza wykazują uderzające analogie z prologami do dzieł naukowych, co rzuca nowe światło na literacki i społeczny kontekst dzieła Łukasza.

ks. Waldemar Rakocy CM, Kraków

Fearghus O'FEARGHAIL, *The Introduction to Luke-Acts. A Study of the Role of Lk 1,1-4,44 in the Composition of Luke's Two-Volume Work* (AnBib 126; Rome 1991) XII, 256.

Powyższa książka jest publikacją pracy doktorskiej przedstawionej na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Jak wskazuje sam podtytuł ukazuje ona rolę jaką wywierają pierwsze cztery rozdziały Ewangelii Łukasza na kształt kompozycji Ewangelii i Dziejów Apostolskich. W książce można wyodrębnić trzy etapy argumentacji. Pierwszy ma charakter literacki i jego przedmiotem jest ukazanie struktury literackiej Łk-Dz Ap. Poprawne odczytanie kompozycji całego dzieła rzuca światło na interpretację jego poszczególnych części. Następnie autor zajmuje się rolą jaką spełnia *proemium* (Łk 1,1-4) i Łk 1,5-4,44 w kompozycji dwutomowego dzieła Łukasza. W ostatnim etapie autor próbuje określić formę literacką Łk-Dz Ap.

Autor postawił sobie za cel uzupełnienie dotychczasowego redakcyjnego podejścia do Łk-Dz Ap poprzez studium jego kompozycji. Struktura literacka daje nam bowiem nieocenioną wskazówkę w interpretowaniu całej kompozycji. Takie podejście do Łk-Dz Ap zakłada, że jest to dzieło jednego autora i powstało prawie jednocześnie w kolejności, którą przyjmujemy. Znajduje to potwierdzenie w zakończeniu książki.

W pierwszym etapie na bazie różnych kryteriów autor dokonuje wyodrębnienia literackich całości w narracji. Studium struktury całego dzieła dowodzi według niego, że Łk i Dz Ap mają uderzająco podobną kompozycję literacką. Każde ma *proemium* (Łk 1,1-4; Dz 1,1-2), narrację przygotowawczą (Łk 1,5-4,44; Dz 1,3-26) i właściwą część narracyjną (Łk 5,1nn.; Dz 2,1nn.). W przypadku Dz Ap autor zauważa, że *proemium* zlewa się z częścią przygotowawczą narracji. Z kolei właściwa narracja jest zbudowana z trzech części tak w Łk jak i Dz Ap, gdzie podstawowym kryterium podziału są wskazówki geograficzne. Z trzech sekcji stanowiących właściwą narrację najdłuższą jest sekcja środkowa (Łk 9,51-19,48; Dz 8,4-21,17), która odgrywa dominującą rolę w narracji. Najwięcej uwagi w strukturze literackiej Łk-Dz Ap poświęca się pierwszemu rozdziałom ze względu na ich decydujący wpływ na kompozycję dzieła. O' F e a r g h a i l proponuje zakończenie sekcji przygotowującej właściwą narrację całego dzieła w 4,44 a nie jak wielu innych autorów w 2,52; 3,38; 4,13. Łk 1,5-4,44 ma zwartą strukturę, w której paralelnie opisuje się historię dzieciństwa Jana Chrzciciela i Jezusa, a następnie opisy wydarzeń w Nazarecie i w Kafarnaum antycypują działalność Jezusa (4,14-44). Tematy zasygnalizowane w części przygotowawczej zostaną podjęte i rozpracowane w Łk 5,1-Dz Ap 28,31.

Spośród wielu proponowanych kryteriów podziału Łk-Dz Ap jak np.: biograficzne, tematyczne, geograficzne, itd. autor wybrał jako wiodące to ostatnie. Faktycznie kryterium geograficzne z dotychczas proponowanych najlepiej ukazuje wewnętrzną kompozycję dzieła. Jeżeli proponowana przez autora struktura Łk jest koherentna i przejrzysta (poświęca jej najwięcej uwagi), to nie można zawsze powiedzieć tego o strukturze Dz Ap. Wydaje się, że czasami szuka się na siłę dowodów potwierdzających np. potrójną budowę właściwej narracji. Takim przykładem jest powołanie się na Filipa w Dz 8,5-40 i 21,8 jako argument...

najbardziej uderzający..." i przemawiający za jednością sekcji 8,4-21,17 (s. 78). Autor nie zauważa, że np. prorocstwo Agabosa w 21,10nn. zapowiada nowy temat w Dz Ap. Powtórna wzmianka o Filipie może być czystym przypadkiem. Są to jednak pojedyncze przypadki. Proponowana struktura z licznymi analogiami między Ewangelią i Dziejami Apostolskimi wskazuje na ich jedność kompozycyjną.

W następnej części książki przedmiotem zainteresowań autora jest *proemium* (Łk 1,1-4). Główna uwaga jest skoncentrowana na wyrażeniu "... zbadać dokładnie wszystko od pierwszych chwil..." (w. 3). Greckie słowo *parakolouthein* znaczy dokładnie „towarzyszyć”, „śledzić”, „być w kontakcie z”. Autor powołując się na starożytnych pisarzy utrzymuje, że posiada ono również znaczenie „badać”, jak to ma miejsce w wielu współczesnych tłumaczeniach. Pół wieku temu odrzucił takie tłumaczenie C a d b u r y, twierdząc, że Łukasz myśli tutaj o wydarzeniach, których sam był świadkiem. Niewątpliwie w pierwszym rządzie czasownik ten odnosi się do wydarzeń znanych z autopsji, ale jak to wykazuje O' F e a r g h a i l może odnosić się także do faktów, których nie było się świadkiem, a które zostały zrelaterowane przez innych. Zaslugą autora jest przybliżenie możliwej interpretacji wyrażenia, które nie było dotychczas przedmiotem większej dyskusji. Pod wpływem tłumaczenia greckiego czasownika *parakolouthein* jako odnoszącego się do wydarzeń nawet z drugiej ręki autor tłumaczy kolejny grecki termin wyrażenia, przysłówek *anotθεν*, jako odnoszący się do konkretnego momentu w historii, tj. do momentu, od którego Łukasz zaczął badać sprawę Jezusa z Nazaretu. Nie można wykluczyć takiego tłumaczenia. Jego użycie w *proemium* razem z *arche* (w. 2) może jednak przyznać rację C a d b u r y, według którego obejmuje on czas od pisania dzieła wstecz aż do początków kontaktów Łukasza z nową religią, a nie do pierwszych opisanych wydarzeń z życia Jana Chrzciciela i Jezusa. Całe wydarzenie ma decydujące znaczenie w ustaleniu związku między *proemium* i częścią przygotowawczą narracji (Łk 1,5-4,44). Autor dowodzi dalej, że *proemium* wskazuje na początek właściwej narracji w 5,1, tj. na początek działalności Jezusa w Galilei. Od tego momentu jest dopiero mowa o uczniach i naocznych świadkach, których zeznania zostały wiernie przekazane przez tradycję. *Proemium* nie tylko odnosi się do wydarzeń w Ewangeliach ale również do tych przedstawionych w Dziejach Apostolskich, potwierdzając od początku intencję Łukasza napisania dwutomowego dzieła, które ma jednocześnie charakter literacki, teologiczny i historyczny.

Pomiędzy *proemium* i właściwą narracją jest część przygotowawcza (Łk 1,5-4,44). Określenie jej roli w Łk-Dz Ap jest przedmiotem dalszych poszukiwań O' F e a r g h a i l'a. Te cztery rozdziały mają przygotować czytelnika czy słuchacza do właściwej narracji w 5,1nn. Zasadniczo wszystkie tematy podjęte w Łk 5,1-Dz Ap 28,31 są już zasygnalizowane w części przygotowawczej do właściwej narracji. Autor krytykując teorię C o n z e l m a n n'a dotyczącą podziału historii zbawienia na trzy etapy proponuje dwuczłonowy schemat, który miałby być założeniem Łukasza w pisaniu Łk-Dz Ap. Proponowany schemat zapowiedzi i wypełnienia jej pokrywa się z kompozycją literacką dzieła. Porównuje nawet cztery początkowe rozdziały do uwertury dzieła muzycznego. W Łk 1,5-4,44 jak w zarodku jest już mowa o wypełnieniu się Bożych obietnic. Wskazuje na to szczególne działanie Ducha Św., które zapowiada nastanie nowej eschatologicznej ery i przeminięcie kultu świątynnego. Znajdujemy tam także pełny obraz Jezusa jako króla, proroka, kapłana i nauczyciela. Największe trudności ma autor z przedstawieniem Jezusa jako kapłana w tych rozdziałach. Faktycznie można zastanawiać się czy intencją Łukasza było takie przedstawienie Jezusa. Łk 1,5-4,4 rzuca również światło na misję Jezusa, która ma od początku charakter uniwersalny. Łk 5,1-Dz Ap 28,31 ukazują powolne wypełnienie się tej zapowiedzi. Misja ta od samego początku spotyka się z jednej strony z odrzuceniem a z drugiej z przyjęciem. Tym co najlepiej charakteryzuje misję jest „słowo i czyn”. Królestwo, które Jezus głosi jest obecne w słowie i czynie; również to głoszone przez apostołów. Już od pierwszych rozdziałów Ewangelii, w kuszeniu Jezusa, Łukasz zamierzałby ukazać czytelnikowi czy słuchaczowi programowe zwycięstwo nad Szatanem. Jezus a później Jego uczniowie mają moc nad duchami nieczystymi. Wyrażenie w Łk 2,49 pokazuje również Jezusa świadomego konieczności wypełnienia woli Ojca, co znajduje pełny wyraz w Jego śmierci. Ten sam los staje się później udziałem uczniów. O' F e a r g h a i l dowodzi w ten sposób, że schemat zapowiedzi i wypełnienia obietnicy jest schematem, według którego Łukasz przedstawia historię zbawienia. Przypadki takiej części przygotowawczej nie są odosobnione w starożytnej

literaturze. Chociaż Łk 1,5-4,44 różni się pod wieloma względami od *proemium*, jego celem jest podobnie jak w przypadku Łk 1,1-4 przygotowanie do właściwej narracji.

Proemium (Łk 1,1-4) i część przygotowawcza (Łk 1,5-4,44) odgrywają decydującą rolę w ustaleniu formy literackiej dzieła. Podobnie jak w przypadku studium *proemium*, niewielu autorów podjęło się określenia formy literackiej Łk-Dz Ap. Bazując na obserwacjach dotyczących poczynionych autor definiuje dwutomowe dzieło Łukasza jako „kerygmatyczną historię”. Dzieło ukazuje historyczny fundament kerygmatu. Z jednej strony, przypomina ono – szczególnie dzięki *proemium* – ówczesne monografie o charakterze historycznym. W ten sposób historia leżałaby u podstaw Łk-Dz Ap. Z drugiej strony, przedmiot dzieła i cel, według tego samego *proemium*, odróżniają je zasadniczo od tych pisanych przez starożytnych historyków. Określenie Łk-Dz Ap jako „kerygmatycznej historii” odpowiada intencji Łukasza i prezentacji zbawczych wydarzeń. Dzieło Łukasza przedstawia w formie narracji proklamację dobrej nowiny, wezwanie do wiary w zbawienie dokonane przez Boga w Jezusie Chrystusie. Jak podkreśla sam autor w zakończeniu książki, „kerygmatyczny” podkreśla tutaj wyjątkowość tej historii.

Niewątpliwą zasługą autora jest ukazanie roli przygotowawczej Łk 1,1-4,44 w kompozycji Łk-Dz Ap. Struktura literacka dzieła stała się czynnikiem decydującym w ukazaniu schematu zapowiedzi i wypełnienia obietnicy, jaki zamierzyłby Łukasz. Właściwa narracja od Łk 5,1 ukazuje stałe wypełnianie się obietnic względem Izraela i pogan. W dwutomowym dziele według autora główna rola przypada Ewangelii, która kładzie podwaliny pod narrację w Dz Ap, które uzupełniają i potwierdzają Ewangelię. Ze studium *proemium* i dalszych rozdziałów zostaje dowiedzione, że Łk-Dz Ap były od początku zamierzone jako jedno dzieło w dwóch tomach, potwierdzając tym samym najczęściej podtrzymywaną tezę.

ks. Waldemar Rakocy CM, Kraków

Storia della teologia. I. Epoca patristica., red. A. DI BERARDINO – B. STUDER, Piemne 1993, ss. 660.

Przed kilkunastu laty grupa teologów z kilku ośrodków włoskich zaczęła nosić się z zamiarem opracowania historii teologii. Chodziło im o stworzenie opracowania, które by:

- „obejmowało 20 wieków refleksji teologicznej; począwszy od objawienia biblijnego”,
- „nie było ani historią dogmatów ani historią poszczególnych teologów”,
- „stanowiło ogólną panoramę – na poziomie dostępnym dla wszystkich, – wprowadzającą w tak specyficzną dziedzinę, jaką jest teologia” (s.V).

Zamiar długo pozostawał w sferze projektów. Wreszcie, na wiosnę 1993 r. ukazał się pierwszy tom, obejmujący okres patrystyczny. W fazie realizacji jest tom drugi obejmujący okres VIII do XIV wieku, oraz tom trzeci, w którym ma się znaleźć historia teologii ostatnich pięciu stuleci. Każdy z tych tomów jest opracowywany przez inną grupę specjalistów.

Autorami pierwszego tomu są wykładowcy Instytutu Patrystycznego „Augustinianum” w Rzymie, względnie profesorzy z tym ośrodkiem związani: Di Berardino, Studer, Grech, Simonetti, Crouzel, Osborn, Perrone. Tom ten dzieli się na trzy części, w których kolejno są omawiane: okres trzech pierwszych wieków, czas „Kościoła cesarskiego” (300-450), okres późniejszy (do VII w.). Jak widać, podział na poszczególne okresy jest podobny do tego, jaki spotykamy w tradycyjnych i już klasycznych podręcznikach patrologii. Podobnie postąpiono przy redakcji niektórych części tego tomu. Widoczne to jest zwłaszcza w przypadku pierwszej części.

Całość otwiera rozdział, którego autorami są A. Di Berardino i B. Studer. Jest to rodzaj wprowadzenia; zwłaszcza w terminologię i metodologię. Autorem pierwszego artykułu jest P. Grech. Przedstawia on teologię okresu apostołskiego. W następnym rozdziale E. Osborn podejmuje próbę ukazania procesu zakorzeniania się chrześcijaństwa w kulturze grecko-rzymskiej (r. II). Jest to nieco inne ujęcie tego, co tradycyjnie nazywa się literaturą apologetyczną i antygnostycką. Ten sam autor w rozdziale trzecim koncentruje się na teologii dwóch autorów: Ireneusza i Hipolita. H. Crouzel w rozdziale czwartym przedstawia dorobek środowiska aleksandryjskiego; zwłaszcza teologię Klemensa i Orygenesusa. M. Simonetti w trzech kolejnych rozdziałach (V, VI, VII) prezentuje dorobek teologii „po